

ตรรกวิทยา เปรียบเทียบ :

อริสโตเติล เฮกค

+ เต๋า และพุนทร

วรุฑฑ ศรึวรุฑฑ

1. บทนำ

ตรรกวิทยาคืออะไร เมื่อเปิดตำราตรรกวิทยาที่ใช้สำหรับศึกษาในสถาบันต่าง ๆ ดู เราจะพบว่าค่านิยามที่นักตรรกวิทยาแต่ละท่านให้ไว้ไม่ได้แตกต่างกันโดยประเภท ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างมาให้เห็นพอสังเขปดังนี้

ศาสตราจารย์ Copi ได้ให้นิยามไว้ว่า “การศึกษาตรรกวิทยาเป็นการศึกษาวิธีการและหลักการที่ใช้ในการแยกความแตกต่างระหว่างการใช้เหตุผลที่ถูกต้อง กับการใช้เหตุผลที่ไม่ถูกต้อง” (Copi, 1968 : 3)

Hurley กล่าวว่า “ตรรกวิทยาอาจนิยามว่าเป็นศาสตร์ที่ประเมินค่าการอ้างเหตุผล” (Hurley, 1988 : 1)

Barker ได้ให้นิยามไว้ว่า ตรรกวิทยา-การศึกษาเชิงวิจารณ์เกี่ยวกับการใช้เหตุผลเป็นวิชาที่มีทั้งประโยชน์ในทางทฤษฎีและคุณค่าในทางปฏิบัติ” (Barker, 1989 : 1)

ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ นิยามว่า “ตรรกวิทยา คือ วิชาว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล” (กิริติ บุญเจือ, 2534 : 1)

ชัชชัย คุ่มทวีพร นิยามว่า “ตรรกวิทยาเป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการใช้เหตุผลอย่างถูกต้อง กล่าวคือ จะทำการศึกษาเพื่อแยกรูปแบบของการใช้เหตุผลที่ถูกต้องออกจากรูปแบบที่ไม่ถูกต้อง เพื่อที่จะทำให้ผู้ศึกษาสามารถใช้เหตุผลอย่างถูกต้องในการคิดและการหาความรู้” (ชัชชัย คุ่มทวีพร, 2534 : 3)

เมื่อเปิดหนังสืออ้างอิงฉบับมาตรฐานดู เราก็จะพบว่า คำนิยามก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ยกตัวอย่าง เช่น หนังสือ Webster’s New World Dictionary of the American Language (ของอเมริกัน) ได้ให้นิยามไว้ว่า “ตรรกวิทยาเป็นศาสตร์แห่งการใช้เหตุผลที่ถูกต้อง” ในหนังสือ Longman Dictionary of Contemporary English (ของอังกฤษ) ก็บอกไว้ว่า “ตรรกวิทยาเป็นศาสตร์หรือการศึกษาเกี่ยวกับการใช้เหตุผลอย่างระมัดระวังโดยวิธีการเชิงแบบแผน”

จากคำนิยามต่าง ๆ ข้างบนนี้ ถ้าหากเราหา

มโนทัศน์หลักที่เป็นจุดร่วมหรือเป็นศูนย์กลาง เรา จะพบว่า ถ้าหากนักตรรกวิทยาไม่ใช่คำว่า “การใช้เหตุผล” (reasoning) ก็จะใช้คำว่า “การอ้างเหตุผล” (argument) เป็นหลักในการสร้างนิยาม อันที่จริง การใช้เหตุผลและการอ้างเหตุผลมีความหมาย เดียวกัน Barker อธิบายไว้ว่า “เราอาจจะกล่าวว่าการใช้เหตุผลเป็นกระบวนการของการคิด ซึ่งพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่า ข้อสรุปควรได้รับการยอมรับ (โดยผู้ใช้เหตุผลเองหรือโดยผู้ที่รับฟัง) เนื่องจากว่ามีเหตุผลที่ดีที่บ่งบอกว่าข้อสรุปดังกล่าวเป็นจริง เมื่อการใช้เหตุผลถูกร้อยด้วยคำพูด เราเรียกการใช้เหตุผลนั้นว่าการอ้างเหตุผล¹” (Barker: 5)

ในบรรดาคำนิยามทั้งหลายเกี่ยวกับตรรกวิทยาเท่าที่ผู้เขียนเคยอ่านมา ไม่มีของใครแปลก เท่ากับของศาสตราจารย์ Putnam มันแปลกกว่า ของคนอื่นตรงที่ว่า Putnam ไม่ได้ให้นิยามคำว่า “ตรรกวิทยา” โดยตรง แต่หันไปพูดถึงประวัติหรือวิวัฒนาการของวิชาตรรกวิทยาแทน เขากล่าวว่า “ให้เราเริ่มต้นโดยการถามว่าตรรกวิทยาคืออะไร แล้วพยายามที่จะดูว่าทำไมจึงควรมีปัญหาเชิงปรัชญาเกี่ยวกับตรรกวิทยา เราอาจจะพยายามที่จะหาว่าตรรกวิทยาคืออะไรโดยการตรวจสอบนิยามต่าง ๆ ของคำว่า “ตรรกวิทยา” แต่นี่เป็นความคิดที่เลว คำนิยามต่าง ๆ ที่มีอยู่ของคำว่า “ตรรกวิทยา”

¹ ถอดมาจากภาษาอังกฤษว่า “We may say that reasoning is a process of thinking which tries to show that a conclusion should be accepted (either by the reasoner or by those being addressed) because there are good reasons indicating it to be true. When the reasoning is put into words, we call it an argument.”

สามารถเชื่อมวงจรเข้ากับความรู้ที่คลุมเครือในทางใดทางหนึ่ง แทนที่จะทำเช่นนั้น ให้เราหันมามองดูตรรกวิทยาในตัวมันเอง (จะดีกว่า) ถ้าหากเราหันมามองดูตรรกวิทยาในตัวมันเอง ประการแรกที่สุดเราจะสังเกตเห็นว่า ตรรกวิทยาก็เป็นเช่นเดียวกับศาสตร์อื่นๆ ทุกแขนง คือ ตกอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลง บางครั้งเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่แตกต่างกัน นักตรรกวิทยาก็มีความคิดที่แตกต่างกันมากเกี่ยวกับขอบเขตของเนื้อหาวิชาวิธีการที่เหมาะสม² ฯลฯ” (Putnam, 1971 : 3)

ศาสตราจารย์ Putnam พุดถูกที่บอกว่ายุคสมัยต่างกัน นักตรรกวิทยาก็มีความคิดเห็นต่างกันทั้งในเรื่องเนื้อหาและวิธีการ แต่ที่ท่านกล่าวถึงนั้น ท่านหมายถึงเฉพาะตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันตกบทความบทความนี้ต้องการสืบสวนไม่ใช่แต่ในตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันตกเท่านั้น แต่ต้องการสืบสวนตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันออกอีกด้วย และจะพยายามเปรียบเทียบดูว่าตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันตกเหมือนกันและหรือต่างกันกับตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันออกอย่างไร

2. ความเปลี่ยนแปลงของตรรกวิทยา

ตรรกวิทยามีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน (Barker : 2) ในโลกตะวันตกตรรกวิทยามีอายุไม่ต่ำกว่า 2,500 ปี เช่นเดียวกับมรดกทางปัญญาอื่นๆ ถ้าหากอยากจะสืบสาวดูความเป็นมาของตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันตก ก็ต้อง “เจาะเวลาหาอดีต” กลับไปสู่ยุคกรีกโบราณแล้วค่อยๆ ไล่มาจนถึงยุคปัจจุบัน เมื่อทำดังนี้เราจะพบว่า ถึงแม้ตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันตกจะมีอายุเก่าแก่ แต่พัฒนาการของตรรกวิทยาก็ไม่ได้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง³ บุคคลแรกที่เป็นคนใช้คำว่า “ตรรกวิทยา” คือ Alexander แห่ง Aphrodisias⁴ (ปลายศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสต์ศักราช) (Reese, 1980 : 309) อาจกล่าวได้ว่า ตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันตกมีต้นกำเนิดมาจาก

1. การพิสูจน์ทางเรขาคณิตของไพธากอรัส (570-500 B.C.) หรือ
2. วิชาวิธีของเซโนแห่งอีเลีย (490-430 B.C.) หรือ
3. วิชาวิธีของเพลโต (428-348 B.C.)

² ถอดมาจากภาษาอังกฤษว่า “Let us start by asking what logic is, and then try to see why there should be a philosophical problem about logic. We might try to find out what logic is by examining various definitions of “logic”, but this would be a bad idea. The various extant definitions of “logic” manage to combine circularity with inexactness in one way or another. Instead let us look at logic itself. If we look at logic itself, we first notice that logic, like every other science, undergoes changes-sometimes rapid changes. In different centuries logicians have had very different ideas concerning the scope of their subject, the methods proper to it, etc.”

³ ดูรายละเอียดได้ใน Hurley, *A Concise Introduction to Logic*, Belmont : Wadsworth Publishing Company, 1988 หน้า 6-8

⁴ ภาษาอังกฤษเรียกว่า Aphrodisias

อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาหรือเป็นผู้ให้กำเนิดแก่ตรรกวิทยาเชิงแบบแผน (Formal logic) คืออริสโตเติล (384-322 B.C.) (Barker : 2) ตรรกวิทยาที่เด่นที่สุดที่อริสโตเติลพัฒนาเป็นพิเศษคือ ตรรกวิทยานิรนัย⁵ (syllogism) ซึ่งทรงอิทธิพลที่สุดในยุคกลาง เพราะนักปรัชญายุคกลางถือว่ารูปนิรนัยเป็นศูนย์กลางและเป็นส่วนสำคัญที่สุดของตรรกวิทยา อิทธิพลของรูปนิรนัยยังคงอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งสิ้นสุดยุคสมัยของคานท์ (1724-1804) ในศตวรรษที่ 19 นักคณิตศาสตร์และนักตรรกวิทยาชาวไอริชชื่อ บูล (1815-1864) ได้พัฒนาตรรกวิทยานิรนัยของอริสโตเติลและตรรกวิทยาฟังก์ชันความจริง (logic of truth functions) ของนักปรัชญาสโตอิก

ออกไปในเชิงตรรกวิทยาเชิงคณิตศาสตร์ (mathematical logic) เฟรเก (1848-1925) นักคณิตศาสตร์และนักตรรกวิทยาชาวเยอรมัน ได้เพิ่มความซับซ้อนขึ้นด้วยทฤษฎีการใช้ตัวบ่งบอกปริมาณ (theory of quantification) ต่อจากนั้น ไวท์เฮด (1861-1947) และรัสเซลล์ (1872-1970) ได้รวบรวมพัฒนาการใหม่ๆ ในทางตรรกวิทยาทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบในหนังสือตรรกวิทยาที่มีชื่อเสียงของพวกเขาชื่อ “Principia Mathematica”⁶ นี่คือการมาของตรรกวิทยาสสมัยใหม่ (modern logic) ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นระบบใหญ่ๆ ได้ 2 ระบบ คือ แคลคูลัสข้อความ (propositional calculus)⁷ และแคลคูลัสภาคแสดง

⁵ ตรรกวิทยานิรนัยเป็นอันเดียวกันกับตรรกวิทยาแบบจัดประเภท (class logic) ซึ่งมีรูปแบบดังต่อไปนี้

มนุษย์ทุกคนเป็นผู้รู้ตาย (ข้ออ้างเอก)

โสกราตีส เป็น มนุษย์ (ข้ออ้างโท)

∴ โสกราตีส เป็น ผู้รู้ตาย (ข้อสรุป)

⁶ ในหนังสือเล่มนี้ พวกเขาพยายามที่จะทำให้กฎคณิตศาสตร์เป็นสิ่งที่ได้มาจากหลักตรรกวิทยาแต่เพียงลำพัง แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

⁷ แคลคูลัสข้อความมีอยู่ 5 รูปแบบ ดังนี้คือ

1. negation ยกตัวอย่าง เช่น not p (It is not raining)
2. conjunction ยกตัวอย่าง เช่น p and q (It is raining and he went home)
3. disjunction ยกตัวอย่าง เช่น p or q (It is raining or he went home)
4. implication ยกตัวอย่าง เช่น If p then q (If it is raining, then he went home)
5. equivalence ยกตัวอย่าง เช่น p if and only if q (If and only if it is raining, he went home)

ทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับมูลบทหรือนิยามที่ยอมรับว่าจริง ดังต่อไปนี้

1. not p จริงถ้าหาก p เท็จ และเท็จถ้าหาก p จริง
2. p และ q จริงถ้าและเพียงแต่ถ้า p จริงและ q จริง
3. p หรือ q จริงถ้าหาก p หรือ q ตัวใดตัวหนึ่งจริง (หรือจริงทั้งคู่) เท็จก็ต่อเมื่อ p หรือ q เท็จทั้งคู่
4. ถ้า p ก็ q จริงทุกกรณี ยกเว้นกรณีเดียวคือ ถ้า p จริงแล้ว q เท็จเพียงเท่านั้น
5. p ถ้าและเพียงแต่ถ้า q จริงเมื่อ p และ q จริงทั้งคู่หรือเท็จทั้งคู่

(predicate calculus)⁸ (Wolfram, 1989 : 1) ตรรกวิทยาตะวันตกไ้จะหยุดพัฒนาการแต่เพียงเท่านี้ พัฒนาการยังคงมีต่อไปจนกระทั่งถึงตรรกวิทยาขั้นสูง⁹ (advanced logic) คนที่มีส่วนพัฒนาตรรกวิทยาตะวันตกไ้จะมีแต่เพียงที่เอ่ยนามในบทความนี้เพียงเท่านั้น เท่าที่ผู้เขียนเคยนับจำนวนดู ตั้งแต่อริสโตเติลจนกระทั่งถึงไควน์ มีไม่ต่ำกว่า 50 คน¹⁰ อาศัยแรงปัญญาของคนเหล่านี้ ตรรกวิทยาจึงพัฒนามาเป็นตรรกวิทยาสมัยใหม่ถึงแม้ตรรกวิทยาสมัยใหม่จะแตกต่างกับของอริสโตเติลอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มีอะไรขัดแย้งกับของอริสโตเติลเลย (Barker : 2) ตรรกวิทยาสมัยใหม่ทุกระบบถือได้ว่าเป็นตรรกวิทยาเชิงแบบแผน

เช่นเดียวกับของอริสโตเติล ตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันตกที่เกิดขึ้นมาแย้งกับของอริสโตเติลอย่างแรงคือ ตรรกวิทยาวิภาษวิธีของเฮเกิล ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงในตอนต่อๆ ไป

คราวนี้ลองหันมาดูตรรกวิทยาของฝ่ายตะวันออกดูบ้าง แหล่งที่เป็นอารยธรรมแหล่งใหญ่ของโลกตะวันออก คือ อินเดียและจีน ในเวลาไล่เลี่ยกันกับตรรกวิทยาตะวันตกเริ่มต้นที่กรีก ตรรกวิทยานายะก็ได้อีกำเนิดขึ้นมาในอินเดีย (Reese : 310) นายายเป็นหนึ่งในหกสำนักสายอัสติกะ (Orthodox) ซึ่งยอมรับความถูกต้องและความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท ปรมจารย์ผู้ก่อตั้งลัทธิ คือ ฤาษีโคตมะ (สุนทร ฤ รักษี, 2530 :

⁸ แคลคูลัสภาคแสดงมีรูปแบบมาตรฐานอยู่ 4 รูปแบบ คือ

A : All A's are B (All animals are living things)

E : No A's are B (No dogs are cats)

I : Some A's are B (Some books are interesting things)

O : Some A's are not B (Some Thais are not Christians)

เมื่อเปลี่ยนเป็นรูปตรรกวิทยาสัญลักษณ์ จะได้ดังนี้

A : $(\forall x) (Ax \supset Bx)$ (อ่านว่า สำหรับทุก x ถ้า x เป็น A แล้ว x ก็เป็น B)

E : $(\forall x) (Ax \supset \sim Bx)$ (อ่านว่า สำหรับทุก x ถ้า x เป็น A แล้ว x ก็ไม่เป็น B)

I : $(\exists x) (Ax \cdot Bx)$ (อ่านว่า สำหรับบาง x, x เป็น A และ x เป็น B)

O : $(\exists x) (Ax \cdot \sim Bx)$ (อ่านว่า สำหรับบาง x, x เป็น A และ x ไม่เป็น B)

⁹ตรรกวิทยาขั้นสูงได้แก่ Extended Predicate Calculus, Propositional Modal Calculus, Extensions of Modal Calculus ฯลฯ ดูรายละเอียดได้ใน Richard L. Purtill, *Logic for Philosophers*, New York : Harper & Row Publishers, 1971.

¹⁰นอกเหนือไปจากกลุ่มดังกล่าว ยังมีนักปรัชญาที่เห็นสวนทางกับอริสโตเติล กล่าวคือ ในขณะที่อริสโตเติลคิดว่าวิทยาศาสตร์ใช้ตรรกวิทยานิรนัยเป็นเครื่องมือ ฟรานซิส เบคอน (1561-1626) และจอห์น สจ๊วต มิล (1806-1873) กลับเห็นว่า ตรรกวิทยาอุปนัย (induction) ต่างหากที่เป็นเครื่องมือสำหรับการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ สิ่งนี้ทำให้หลายคนเข้าใจผิดคิดว่า เบคอน เป็นคนแรกที่สร้างตรรกวิทยาอุปนัยขึ้นมา จริง ๆ แล้วต้นตอของอุปนัยก็อยู่ที่อริสโตเติลเหมือนกัน ดูรายละเอียดได้ใน John Losee, *A Historical Introduction to the Philosophy of Science*, London : Oxford University Press, 1988 หน้า 5-15

139) ในขณะที่ตรรกวิทยานิรนัยของอริสโตเติลมี 3 ข้อความ แต่ของนยายะจะมีถึง 5 ข้อความ ตรรกวิทยานยายะเป็นตรรกวิทยาที่รวมนิรนัยและอุปนัยเข้าไว้ด้วยกัน ถือได้ว่าเป็นตรรกวิทยาที่มีรากฐานมั่นคงระบบหนึ่งในโลก เพราะรวมทั้ง “รูปแบบ” และ “เนื้อหา” เข้าไว้ด้วยกัน โอกาสที่จะมีการอ้างเหตุผลผิดพลาด ๆ เหมือนตรรกวิทยานิรนัยไม่มีเพื่อมองเห็นได้ชัดโปรดสังเกตรูปนิรนัยของการอ้างเหตุผลต่อไปนี้

นกเป็นสัตว์มีปีกบินได้

นกกระจอกเทศเป็นนก

เพราะฉะนั้น นกกระจอกเทศเป็นสัตว์มีปีกบินได้

จะเห็นได้ว่ารูปนิรนัยข้างบนนี้สมเหตุสมผล (valid) เพราะไม่ผิดกฎข้อไหนเลย แต่ในความเป็นจริงแล้วผิด (unsound) เพราะนกกระจอกเทศถึงแม้จะมีปีกแต่ก็บินไม่ได้ ถ้าหากใช้ตรรกวิทยานยายะแล้วจะไม่ผิดแบบนี้ เพราะก่อนจะสรุป จะต้องออกไปดู ไปเห็นตัวอย่างจริง ๆ เสียก่อน ต่อไปนี้คือตัวอย่างที่ถือได้ว่าเป็นแบบฉบับของตรรกวิทยานยายะซึ่งประกอบด้วย 5 ข้อความดังนี้

ที่ภูเขามี่ไฟ (ประติษฐาน : thesis)

เพราะว่าที่ภูเขามี่ควัน (เหตุผล : reason)

ที่ใดมีควันที่นั่นมีไฟ เช่น ที่เตาหุงข้าว (อุทาหรณ์ : example)

ที่ภูเขามี่ควันซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับไฟ (อุปนัย :

application)

เพราะฉะนั้น ที่ภูเขามี่ไฟ (นิคม : Conclusion)

ถ้าหากทอนการอ้างเหตุผลแบบนยายะข้างบนลงเป็นรูปนิรนัยของอริสโตเติลแล้ว จะได้ดังนี้

ที่ใดมีควัน ที่นั่นมีไฟ

ที่ภูเขามี่ควัน

เพราะฉะนั้น ที่ภูเขามี่ไฟ

ตรรกวิทยานยายะ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ไซ้ว่าจะใช้กันเฉพาะในสำนักนยายะและไวเศษิกะแต่เพียงเท่านั้น อิทธิพลของการอ้างเหตุผลแบบนี้แผ่ซ่านไปทั่วอินเดีย อาจารย์สุนทร ฌ รั้งซี่ กล่าวว่า “คุณค่าอันแท้จริงของปรัชญานยายะนั้น อยู่ที่ญาณวิทยา ตรรกวิทยาและวิธีการในการแสวงหาความจริงของปรัชญาระบบนี้ ซึ่งแผ่อิทธิพลแทรกซึมเข้าไปในปรัชญาระบบอื่น ๆ ของอินเดียเกือบทุกระบบ” (สุนทร ฌ รั้งซี่ : 17) แม้กระทั่งตรรกวิทยาพุทธ โดยภาพรวมแล้วก็ไม่ได้แตกต่างจากตรรกวิทยานยายะโดยประเภท เพราะตรรกวิทยาพุทธก็รวมนิรนัยและอุปนัยเข้าไว้ด้วยกัน Stcherbatsky กล่าวว่า

“...ตรรกวิทยาพุทธ...ประการแรกสุด บรรจุคำสอนในรูปของนิรนัย และด้วยเหตุผลอันนั้นแต่เพียงลำพังก็สมควรจะได้ชื่อว่าเป็นตรรกวิทยา...แต่ตรรกวิทยาของชาวพุทธบรรจุมากกว่านั้น มันยังบรรจุทฤษฎีแห่งการรับรู้ทางผัสสะอีกด้วย...”¹¹

¹¹ ถอดมาจากภาษาอังกฤษว่า “...Buddhist Logic...contains, first of all, a doctrine on the forms of syllogism and for that reason alone deserves the name of logic.... But the logic of the Buddhists contains more. It contains also a theory of sense perception...”

(Stcherbatsky, 1962 : 1)”

เมื่อหันมาสืบสาวดูตรรกวิทยาของจีน จะเห็นว่าในศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสต์ศักราช ได้เกิดนักปรัชญากลุ่มหนึ่งพยายามนำเอาการวิเคราะห์ทางตรรกวิทยามาใช้กับการแก้ไขชื่อให้ถูกต้อง (rectification of names) นักตรรกวิทยากลุ่มนี้เป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ เมื่อเทียบกับสำนักอื่นๆ ในจีน กล่าวได้ว่าเมื่อนักตรรกวิทยาเหล่านี้เสียชีวิต อิทธิพลทางความคิดของพวกเขา ก็ตายตามไปด้วย (Reese : 87) นักตรรกวิทยาในกลุ่มนี้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันก็คือ Hui Shih (380-305 B.C.) และ Kung-Sun Lung (ศตวรรษที่ 4) ในที่นี้จะสรุปความคิดของทั้งสองท่านพอสังเขปดังนี้

ฮุยฉี (380-305 B.C.) เป็นคนร่วมสมัยและเป็นเพื่อนของจวงจื้อ เขาเป็นมุขอำมาตย์ของกษัตริย์ฮุยแห่งราชวงศ์เหลียง ความรู้ของเราเกี่ยวกับความคิดของฮุยฉีได้มาจากจวงจื้อ ความคิดของเขาที่สำคัญมีอยู่ 2 ประการคือ (Reese : 234)

1. ในแง่ความเป็นหนึ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างก่อรูปเป็นองค์รวมเดียวกัน เรียกว่า “The Great One” ในแง่ความหลากหลาย สิ่งแต่ละสิ่งประกอบด้วยหน่วยย่อยๆ ซึ่งไม่มีอะไรภายในตนเอง

2. ประติพจน์ (paradoxes) เกี่ยวกับขนาด ความสูง ทิศทาง เวลา ความเหมือนและความ

แตกต่าง แสดงให้เห็นว่าการแบ่งแยกเหล่านี้ หลอกลวงและเป็นมายา (unreal) เพราะการแบ่งแยกเป็นสิ่งที่ไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ยกตัวอย่าง เช่น แท่งไม้ยาว 1 ฟุต สามารถแบ่งครึ่งได้ทุกๆ วัน เป็นเวลาถึงหมื่นชั่วคนโดยไม่มีวันสิ้นสุด ความน่าประหลาดมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นตรงนี้ก็ คือ ความคิดของฮุยฉีไปพ้องกับความคิดของเซโน แห่งอีเลียได้แบบไม่น่าเชื่อ¹²

สำหรับกุงซุนลุง เราสามารถศึกษาความคิดของเขาได้จากคัมภีร์ “The Kung Sun Lung Tzu” ความคิดที่น่าสนใจของเขาสรุปได้ดังนี้ (Reese : 287)

1. “ม้าขาวไม่ใช่ม้า” (A white horse is not a horse) ประติพจน์อันนี้ว่าด้วยเรื่องความแตกต่างของการทำหน้าที่ (functioning) ของชื่อ และวลีที่เป็นชื่อในระดับความกว้างหรือความเป็นพื้นฐานที่ไม่เท่ากัน นี่หมายความว่า ม้าขาว ไม่เท่ากับ ม้า เพราะคำว่า “ม้า” (ชื่อ) กว้างกว่า คำว่า “ม้าขาว” (วลีที่เป็นชื่อ)

2. “ทุกสิ่งเป็นเครื่องหมายและทุกสิ่งไม่ได้เป็นเครื่องหมาย” (All things are marks and no things are marks) ประติพจน์อันนี้ว่าด้วยความแตกต่างในการทำหน้าที่ของสิ่งและชื่อของสิ่ง “ทุกสิ่งเป็นเครื่องหมาย” หมายความว่า คำว่า “ทุกสิ่ง” ในฐานะที่เป็น “ชื่อของสิ่งต่าง ๆ” (names

¹²ดูรายละเอียดได้ใน “ข้อโต้แย้งของเซโนเรื่องความหลากหลายและการเคลื่อนที่” ใน W.T. Stace, A Critical History of Greek Philosophy แปลโดย ปรีชา ช่างขวัญยืน หน้า 29-32 ณ ที่นี้เราอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ตรรกวิทยาเชิงแบบแผนในจีนมีต้นกำเนิดมาจากภาษาวรรณคดีของฮุยฉี ซึ่งไม่ได้แตกต่างจากภาษาวรรณคดีของเซโนแห่งอีเลียโดยประเภท

of things) ย่อมเป็นเครื่องหมาย (สัญลักษณ์) แต่ “ทุกสิ่งไม่ได้เป็นเครื่องหมาย” หมายความว่า คำว่า “ทุกสิ่ง” ในฐานะที่เป็นสิ่งจริง ๆ (things) ไม่ได้เป็นเครื่องหมาย

3. “หินแข็งสีขาวเป็นและไม่ได้เป็นสิ่ง 3 สิ่ง” (A hard, white stone is and is not three things) ประติพจน์อันนี้ว่าด้วยความแตกต่างระหว่างคุณสมบัติที่แตกต่างกันและระหว่างคำที่บ่งถึงคุณสมบัติ (property words) กับคำที่บ่งถึงภวันต์ (entity words) (1) “หินแข็งสีขาวเป็นสิ่ง 3 สิ่ง หมายความว่า หินแข็งสีขาวเป็นสิ่งที่มีความสมบัติแตกต่างกัน 3 ประการ ส่วน (2) “หินแข็งสีขาวไม่ได้เป็นสิ่ง 3 สิ่ง” นั้นหมายความว่าหินแข็งสีขาวเป็นเพียงสิ่งของประเภทเดียว เพียงแต่ว่ามีคุณสมบัติ 3 ประการ ดังนั้นจึงไม่เท่ากับ ภวันต์ 3 ประเภท

4. ประติพจน์ทั้งหมดที่กุงซุนล่งหยิบยกขึ้นมาพิจารณานี้ เป็นไปเพื่อสนับสนุนคำสอนของเขาที่ว่า (1) ชื่อจะต้องแยกต่างหากจากภวันต์ที่ชื่ออ้างถึง และ (2) ต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษในการที่จะตัดสินว่าชื่อที่ใช้อยู่นั้นบ่งชี้ถึงภวันต์อะไร¹³

บัดนี้เราก็ได้เห็นแล้วว่า ความเป็นมาของ ตรรกวิทยากรีก อินเดีย และจีนเกิดขึ้นร่วมสมัยในเวลาไล่เลี่ยกัน ตรรกวิทยากรีกเป็นตรรกวิทยา

เชิงแบบแผน ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีคิดของชาวตะวันตกเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ตรรกวิทยาอินเดีย อาจถือเป็นตรรกวิทยาผสมผสานระหว่างรูปแบบและเนื้อหา ซึ่งก็ยังคงมีอิทธิพลในวิถีคิดของชาวอินเดียเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันเช่นกัน ตรรกวิทยาของจีนเป็นตรรกวิทยาเชิงวิเคราะห์ภาษา ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นตรรกวิทยาเชิงแบบแผน ตรรกวิทยาแนวนี้ตายไปพร้อมกับเจ้าของลัทธิ อาจจะมีคำถามว่า ถ้าเช่นนั้นจีนไม่มีตรรกวิทยาเลยหรือ คำตอบก็คือ มีตรรกวิทยาที่มีมาก่อนตรรกวิทยาเชิงแบบแผนและยังทรงอิทธิพลอยู่จนถึงทุกวันนี้ ในแผ่นดินจีนคือ ตรรกวิทยาเชิงมรรควิธี ต่อไปนี้จะเป็นการวิเคราะห์เปรียบเทียบตรรกวิทยาระบบต่างๆ ในการวิเคราะห์นี้ผู้เขียนมิได้ต้องการที่จะบอกว่าระบบหนึ่งดีกว่าอีกระบบหนึ่ง เพราะผู้เขียนถือว่า ตรรกวิทยาทุกระบบเป็น “เครื่องมือ” ขึ้นชื่อว่าเครื่องมือก็ย่อมมีทั้งประโยชน์และไร้ประโยชน์อยู่ในตัว ทั้งนี้สุดแท้แต่วัตถุประสงค์ที่ใช้ยกตัวอย่างเช่น มีดินนั้นจะมีประโยชน์ ถ้าหากเราใช้หั่นผักหรือตัดเนื้อ แต่จะไร้ประโยชน์ทันทีถ้าหากเราจะใช้มันเขียนจดหมายหรือไขโลกพริก ตรรกวิทยาก็เช่นเดียวกัน ทุกระบบต่างก็มีบริบทและวัตถุประสงค์เฉพาะของตน ถ้าใช้เป็นก็จะมีประโยชน์ ถ้าใช้ไม่เป็นก็ไร้ประโยชน์ด้วยกันทั้งนั้น

¹³ ตรรกวิทยาของกุงซุนล่ง ออกไปในแนวเดียวกับปรัชญาวิเคราะห์และปรัชญาภาษาของฝ่ายตะวันตก ซึ่งจวงจื่อโจมตีอย่างหนัก จนอาจกล่าวได้ว่าตรรกวิทยาเชิงแบบแผนของจีนตายสนิทภายใต้ “คมกระบี่” ของจวงจื่อ ดูรายละเอียดได้ใน *The Complete Works of Chuang Tzu* แปลโดย Burton Watson, New York : Columbia University Press, 1988 หน้า 39-41

3. ตรรกวิทยาของอริสโตเติล

ตรรกวิทยาของอริสโตเติลมีพื้นฐานอยู่บนกฎ 3 ข้อคือ (Brent, 1983 : 173)

3.1 กฎแห่งการเป็นอันเดียวกัน หรือเป็นแบบเดียวกัน (the law of identity)¹⁴

ในหนังสือของอริสโตเติลชื่อ Organum (ภาษาอังกฤษว่า The Organon) ไม่มีที่ไหนที่กล่าวถึงกฎข้อนี้โดยตรง แต่ก็มีบ่งเป็นนัย (imply) และสามารถสรุปเอาได้ (Reese : 30) กฎแห่งการเป็นอันเดียวกันมีรูปแบบดังนี้ คือ ถ้า X เป็น A แล้ว X ก็เป็น A เราสามารถถอดเป็นรูปสัญลักษณ์โดยใช้แคลคูลัสข้อความดังต่อไปนี้

$$A \# X \text{ เป็น } A$$

$$A \supset A \text{ (อ่านว่าถ้า } A \text{ ก็ } A)$$

เราสามารถตรวจสอบความสมเหตุสมผลโดยอาศัยตารางความจริงดังนี้

	A	A	$\supset$	A
1.	T	T	T	T
2.	F	F	T	F

เราสามารถสรุปว่า $A \supset A$ สมเหตุสมผล เพราะผลลัพธ์ออกมาจริงทุกกรณี

3.2 กฎแห่งการไม่ขัดแย้ง (The law of non contradiction)

อริสโตเติล กล่าวถึง กฎแห่งการไม่ขัดแย้งไว้ว่า “The firmest of all principles is that it is impossible for the same thing to belong and

not to belong to the same thing at the same time in the same respect” (อ้างโดย Reese : 30) กฎแห่งการไม่ขัดแย้งกันมีรูปแบบดังนี้ คือ

X ไม่สามารถเป็นทั้ง A และ not A

ถ้าหากเราให้ X เป็นทั้ง A และ not A ในเวลาเดียวกันและในแง่เดียวกัน ผลลัพธ์ออกมาจะเท็จหมดทุกกรณี โปรดสังเกตตารางความจริงต่อไปนี้

	A	A	.	$\sim A$
1.	T	T	F	F
2.	F	F	F	T

เราสามารถสรุปได้ว่า A และ $\sim A$ จะอยู่ด้วยกันไม่ได้

3.3 กฎแห่งตัวกลางที่ถูกกันออกไป (The law of the excluded middle)

อริสโตเติลกล่าวถึงกฎข้อนี้ไว้ว่า “It is not possible that there should be anything between the two parts of a contradiction, but it is necessary either to affirm or deny one thing of any one thing” (อ้างโดย Reese : 30) กฎแห่งตัวกลางที่ถูกกันออกไปมีรูปแบบ ดังนี้

X เป็น A หรือ not A อย่างใดอย่างหนึ่งแต่ต้องไม่เป็นทั้งสอง

หมายความว่า X จะเป็นทั้ง A และ $\sim A$ ในฐานะที่เป็นทางเลือกที่สามไม่ได้ จะต้องเป็น A ในฐานะทางเลือกที่หนึ่ง หรือไม่ก็เป็น $\sim A$ ในฐานะทางเลือกที่สองเพียงเท่านั้น (Barker : 91)

¹⁴ มีผู้แปล “identity” ว่า “เอกลักษณ์” นั้นเป็นการแปลที่ผิดพลาดเพราะจะทำให้เกิดความสับสน ความจริงคำว่า “เอกลักษณ์” ไปกันได้กับคำภาษาอังกฤษว่า uniqueness หรือ suigeneris มากกว่า

ถ้าหาก A จริง $\sim A$ ก็ต้องเท็จ ถ้าหาก A เท็จ $\sim A$ ก็ต้องจริง จะให้ A และ $\sim A$ จริงทั้งคู่หรือเท็จทั้งคู่ไม่ได้ ถ้าหากเราให้ A และ $\sim A$ อยู่ด้วยกัน ผลลัพธ์ก็จะออกมาเท็จหมดเหมือนกฎข้อที่สอง เพราะมันขัดแย้งกัน

ฟรานซิส เบคอน กล่าวหาอริสโตเติลไว้หลายแห่งในหนังสือ *Novum Organum* ของเขา ใจความสำคัญก็คืออริสโตเติลไม่เอาใจใส่ต่อข้อเท็จจริง หากแต่สร้างทฤษฎีขึ้นด้วยเหตุผลโดยการอ้างเอาจากเหตุไปสู่อผล แทนที่จะค้นหาข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ

อริสโตเติลกับเบคอนมีความเห็นต่างกันในเรื่องวิธีการวิทยาศาสตร์ กล่าวคือในขณะที่อริสโตเติลคิดว่านिरนัยเป็นวิธีการวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจแสดงได้ด้วยรูปแบบง่ายๆ ดังนี้คือ

$$\begin{array}{l} p \supset q \\ p \\ \hline \therefore q \end{array}$$

แต่เบคอนกลับคิดว่าอุปนัยเป็นวิธีการวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจแสดงได้ด้วยรูปแบบง่ายๆ ดังนี้คือ

$$\begin{array}{l} p \supset q \\ q \\ \hline \therefore p \end{array}$$

ทั้งนिरนัยและอุปนัยต่างก็มีจุดอ่อนจุดแข็งด้วยกันทั้งคู่ จุดแข็งของนिरนัยคือเที่ยงตรงสมเหตุ

สมผล จุดอ่อนคือไม่ให้ความรู้ใหม่และขาดประสบการณ์สนับสนุน บางครั้งจึงอาจมีตัวอย่างประหลาดๆ เกิดขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะขึ้นอยู่กับนิยามจุดแข็งของอุปนัยคือให้ความรู้ใหม่และมีข้อเท็จจริงสนับสนุน แต่จุดอ่อนก็คือไม่เที่ยงตรงเพราะข้อสรุปอาจจะจริงหรือเท็จก็ได้ เพื่อมองเห็นได้ชัดโปรดสังเกตการตรวจสอบด้วยตารางความจริง ดังนี้

นिरนัย

	p	q	$[(p \supset q) \cdot p]$	$\supset$	q
1	T	T	TTT	TT	T
2	T	F	TF	FF	FT
3	F	T	FT	TT	FT
4	F	F	FF	FF	FF

สมเหตุสมผลเพราะจริงทุกกรณี

อุปนัย

	p	q	$[(p \supset q) \cdot q]$	$\supset$	p
1	T	T	TTT	TT	T
2	T	F	TF	FF	FF
3	F	T	FT	TT	FT
4	F	F	FF	FF	FF

ไม่สมเหตุสมผลเพราะมีโอกาสเท็จอย่างน้อย 1 กรณี

ดังนั้น ถ้าหากจะวิพากษ์ตรรกวิทยาของอริสโตเติล เราก็อาจกล่าวได้ว่าอริสโตเติลให้ความสำคัญแก่อุปนัยน้อยไป ถึงแม้เขาจะให้ข้อคิดเกี่ยวกับวิธีอุปนัยไว้อย่างฉะฉานแจ่มแจ้งหลักแหลมและทะลุปรุโปร่งก็ตาม (Stace, 2514 : 144) ดังนั้น

จึงเปิดโอกาสให้มีตัวอย่างประหลาด ๆ เกิดขึ้นในการอ้างเหตุผลแบบนิรนัย ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องแปลกอะไร เพราะตัวอย่างประหลาดเกิดขึ้นได้เสมอในระบบเชิงแบบแผน (formal system) ทุกประเภท ยกตัวอย่างเช่น

นกขุนทองยืนหัวหมอบอยู่หน้ากระดาน

ประโยคข้างบนนี้มีความหมายและถูกกฎไวยากรณ์ทุกอย่าง แต่ในข้อเท็จจริงแล้วมันเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ตรรกวิทยาของอริสโตเติลถือได้ว่าเป็นแม่แบบของตรรกวิทยาเชิงแบบแผนทั้งหมด สเตซ กล่าวไว้ว่า “ตรรกวิทยาเชิงแบบแผนที่เรา รู้จักกันในสมัยปัจจุบัน ก็มีเนื้อหาไม่มากไปกว่าที่ อริสโตเติลเขียนไว้ งานของเขาในวิชานี้มีเรื่องกฎแห่งความสมเหตุสมผล แบบความคิดทั้งสิบส่วน ขยายทั้งห้า เทอม ข้อความ รูปนิรนัย... ตำราเกี่ยวกับตรรกวิทยาเชิงแบบแผนที่คนสมัยใหม่ เขียนขึ้นเล่มหนา ๆ นั้น ส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามา ก็เป็นเพียงการแยกแยะต่าง ๆ กันอันเป็นของน่า เบื่อหน่ายไร้ประโยชน์และไม่มีที่สิ้นสุด ไม่น่าจะ จดจำไว้ สิ่งที่สำคัญทั้งหมดสำหรับตรรกวิทยามี อยู่แล้วในตรรกวิทยาของอริสโตเติล” (Stace : 145)

4. ตรรกวิทยาของเฮเกิล

เฮเกิล (1770-1831) เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมัน เขาค้นเคยกกับตรรกวิทยานิรนัยเป็นอย่างดี และยอมรับว่าตรรกวิทยานิรนัยเชิงแบบแผนเหมาะสมกับคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาด้วยความจริงเชิงแบบแผน เขาได้ตั้งข้อสังเกตว่านิรนัย

เหล่านั้นมีลักษณะเชิงกล (mechanical) และใช้ได้กับเครื่องจักรกล แต่สำหรับเหตุผลและกระบวนการทางกายภาพแล้วนิรนัยเหล่านั้นใช้ไม่ได้ ต้องนำตรรกวิทยาวิชาวิธีมาใช้จึงจะเหมาะสม ตรรกวิทยาวิชาวิธีของเฮเกิลเป็นวิชาวิธีเชิงประวัติศาสตร์ (historical dialectic) เฮเกิลเจริญรอยตามเพลโตบนข้อความเชื่อที่ว่า เหตุผลและความ เป็นจริงเป็นสิ่งเดียวกัน (The rational and the real are identified) ผลจึงตามมาว่า ถ้าหากสิ่งใดจริง (true) ก็ต้องสามารถมีเหตุผลในการที่จะยึดถือ เฮเกิลเชื่อว่าเนื่องจากเอกภพดำเนินไปตามระเบียบของเหตุผล (rational order) ระเบียบของเหตุผลอันนั้นต้องเกิดขึ้นและพัฒนาโดยกระบวนการเดียวกันกับการใช้เหตุผล (Brent, 1978 : 78) เหตุผลพัฒนาหรือก้าวหน้าได้ก็เพียงแต่โดยผ่านการขัดแย้ง (opposition) เพียงเท่านั้น ในทำนองเดียวกันกระบวนการทางกายภาพในเอกภพก็จะพัฒนาหรือก้าวหน้าได้ก็เพียงแต่โดยผ่านการขัดแย้งเช่นเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แบบของการขัดแย้งในกระบวนการทางกายภาพและในเหตุผลจำเป็นต้องมีโครงสร้างที่เหมือนกัน (Reese : 212) เพื่อมองเห็นความคิดของเฮเกิลได้ชัดเจน โปรดนึกถึงภาพการใช้เหตุผลของเขี้ยวและขา เขี้ยวและขา กำลังถกเถียงกันว่า ไดโนเสาร์เป็น สัตว์เลือดเย็นหรือเลือดอุ่น เขี้ยวเริ่มต้นว่า “ไดโนเสาร์เป็นสัตว์เลือดเย็น สัตว์เลือดเย็นทุกประเภทเป็นสัตว์เลือดเย็น เพราะฉะนั้นไดโนเสาร์ ต้องเป็นสัตว์เลือดเย็นแน่นอน” ขาแย้งว่า “ไม่

จริงหรือ ไดโนเสาร์เป็นสัตว์ที่เคลื่อนที่ได้เร็วมาก สัตว์ที่เคลื่อนที่ได้รวดเร็วย่อมไม่ใช่สัตว์เลือดเย็น เพราะฉะนั้นไดโนเสาร์จึงไม่ใช่สัตว์เลือดเย็น” หลังจากที่ทั้งสองถกเถียงกันอย่างหน้าดำหน้าแดง ในที่สุดชาวก็เอ่ยขึ้นว่า “พวกเราช่างโง่เขลาจริง ๆ ความจริงเราทั้งคู่ ตลอดจนคนอื่น ๆ ทุกคนไม่มีใคร เคยเห็นไดโนเสาร์เลย เราจะมัวเถียงกันให้เสีย เวลาทำไม เราหาข้อสรุปร่วมกันไม่ดีกว่าหรือ เอา เป็นว่าไดโนเสาร์น่าจะเป็นสัตว์เลือดเย็นก็แล้วกัน เพราะไหน ๆ มันก็มีลักษณะทางกายภาพคล้ายกับ สัตว์เลือดเย็นมากกว่าสัตว์ประเภทอื่น คุณเห็น ด้วยไหมกับข้อสรุปเช่นนี้” เขียวกล่าวตอบว่า “ครับ ผมเห็นด้วยกับคุณ” เราอาจสรุปการใช้เหตุผลของ เขียวและชาวตามแนวตรรกวิทยาวิภาษวิธีของ เฮเกิลได้ ดังนี้

1. Thesis ไดโนเสาร์เป็นสัตว์เลือดเย็น
2. Antithesis ไดโนเสาร์ไม่ใช่สัตว์เลือดเย็น
3. Synthesis ไดโนเสาร์น่าจะเป็นสัตว์เลือดเย็น

จากนั้นบทสรุป (Synthesis) ก็สามารถ เป็นบทตั้ง (thesis) แล้วก็มีบทแย้ง (antithesis) แล้วก็สรุปเป็นบทสรุป (Synthesis) เป็นเช่นนี้ ต่อไปได้เรื่อย ๆ สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ บทสรุปจะมี พัฒนาการหรือความก้าวหน้าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กระบวนการทางกายภาพภายในเอกภพก็เป็นไป

ในทำนองเดียวกัน ยกตัวอย่าง เช่น

1. Thesis : X เป็น Being
2. Antithesis : X เป็น Nothing (Non-being)
3. Synthesis : X เป็น Becoming (Being + Nothing)

สิ่งที่เหมือนกันระหว่างตรรกวิทยาของเฮเกิล กับตรรกวิทยาของอริสโตเติล ก็คือ ต่างก็มี 3 ข้อความ (Mure, 1950 : 208) และนั่นดูเหมือนจะเป็นเพียงความเหมือนเพียงประการเดียวของตรรก วิทยาทั้งสอง¹⁵ ตรรกวิทยาของเฮเกิลเป็นตรรกวิทยา ที่นำมาใช้กับกระบวนการเชิงวิวัฒนาการและเป็น พลวัต (an evolutionary, dynamic process) (Brent, 1983 : 73) เฮเกิลเริ่มตรรกวิทยาวิภาษวิธีของเขาโดยบทตั้ง หลังจากนั้นก็มีบทแย้งตามมา อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งบทตั้งและบทแย้งต่างก็มี เหตุผล เพราะฉะนั้นจึงจริงทั้งคู่ นี้เท่ากับเป็นการ ขัดแย้งกับกฎแห่งตัวกลางที่ถูกกันออกไปของ อริสโตเติลที่ว่าสิ่งตรงข้ามกันจะจริงหรือเท็จทั้งคู่ ไม่ได้ ยิ่งกว่านั้นทั้งบทตั้งและบทแย้งต่างก็ไม่ได้ เป็นสิ่งสุดท้าย ทั้งคู่จะต้องวิวัฒนาการไปเป็น ทั้งหมดที่กว้างกว่า” (the larger whole) (Brent, 1978 : 79) ทั้งบทตั้งและบทแย้งรวมเข้าด้วยกัน เป็นบทสรุป นี้ก็เท่ากับเป็นการขัดแย้งกับกฎแห่ง การไม่ขัดแย้งของอริสโตเติลโดยตรงอีกด้วย เฮเกิล กล่าวว่

¹⁵ นักคิดบางคนถือว่าตรรกวิทยาของเฮเกิลเป็นตรรกวิทยาแห่งมโนทัศน์ มากกว่าที่จะเป็นข้อความหรือการตัดสินใจ ดู Roger Scruton, *A Short History of Modern Philosophy*, London : ARK Paperback, 1984, p.168

“...หลักของการเป็นอันเดียวกัน...ทุก ๆ สิ่งเป็นอันเดียวกันกับตัวมันเอง $A = A$: และในเชิงปฏิเสธ A ไม่สามารถเป็นทั้ง A และ not- A ได้ในเวลาเดียวกัน หลักอันนี้แทนที่จะเป็นกฎที่แท้จริงของความคิด กลับไม่ได้เป็นอะไรเลยนอกจากกฎแห่งความเข้าใจเชิงนามธรรม” (Hegel, 1929 : 136)¹⁶

เราอาจจะสรุปตรรกวิทยาของเฮเกิลโดยใช้แคลคูลัสข้อความ ดังนี้

$A \# X$ เป็น A

1. Thesis : A

2. Antithesis : not- A

3. Synthesis : A และ not- A

สำหรับเฮเกิล ทั้งหมดเป็นจริงมากกว่าส่วนของมัน (The whole is more real than its parts) และท่ามกลางทั้งหมด ทั้งหมดที่มีความแตกต่างมากกว่าย่อมเป็นจริงมากกว่าทั้งหมดที่มีความแตกต่างน้อยกว่า (Among wholes the more differentiated are more real than the less differentiated) รัฐไม่เพียงแต่เป็นทั้งหมดที่มีเหตุผลเท่านั้น แต่ยังสามารถแยกความแตกต่างได้จากทั้งหมดอื่น ๆ ซึ่งประกอบขึ้นมาจากส่วนที่ไม่มีเหตุผล (non-rational) และไม่มีชีวิต (inanimate) รัฐประกอบด้วยส่วนที่มีเหตุผลและมีชีวิต รัฐจึงเป็นความเป็นจริงสูงสุด (Brent, 1978 : 79) กล่าวโดยสรุปสำหรับเฮเกิล เหตุผลและความจริง

เป็นสิ่งที่มีความระดับ (degrees) ซึ่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ความคิดเช่นนี้แตกต่างจากความคิดของอริสโตเติลอย่างสิ้นเชิง

5. ตรรกวิทยาถัด

เต๋า เต๋อ จิง เป็นคัมภีร์เล่มเล็กๆ ที่บรรจุถ้อยคำเพียง 5,250 ตัวอักษร (Reese : 567) ถ้อยคำเหล่านั้นดูเรียบง่ายธรรมดาราวกับว่าใคร ๆ ก็อ่านได้ ใคร ๆ ก็เข้าใจได้ ใครที่เคยอ่านเต๋าอาจจะรู้สึกเช่นนั้นจริง ๆ แต่เมื่ออ่านแล้วมีใครสักคนถามเราว่าที่เราอ่านนั้นหมายความว่าอย่างไร เราจะพบกับความยุ่งยากทันที เราจะมีความรู้สึกว่าในความง่ายนั้นมีความลึกซึ้งแฝงอยู่ ในความธรรมดาที่มีกลิ่นไอของความไม่ธรรมดาซ่อนไว้ในระดับลึก ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงไม่แปลกใจที่พบว่าการตีความคัมภีร์เต๋านั้น มีมากมายพอ ๆ กับจำนวนของผู้ตีความ และที่สำคัญก็คือ เราไม่มีวันจะรู้ได้เลยว่า การตีความของใครตรงกับความคิดของเหล่าซือมากที่สุด ในแง่หนึ่งคัมภีร์เต๋าก็ยิ่งสนุกและท้าทายเป็นอย่างยิ่ง ว่ากันว่า ซงจื้อเคยกล่าวไว้ว่า

“ข้าพเจ้ารู้ยว่เหตุใดวิหคจึงอาจบินไปในฟากฟ้า ปลาอาจแหวกว่ายในสายธาร และสัตว์สี่เท้าจึงอาจวิ่งไปบนแผ่นดิน สัตว์ซึ่งวิ่งได้อาจถูกจับด้วยแร้ว ที่บินได้อาจถูกข่ายน้ำได้อาจถูกจับด้วยแหและเบ็ด ที่บินได้อาจถูก

¹⁶ ถอดจากภาษาอังกฤษว่า “...the maxim of Identity... Everything is identical with itself, $A = A$: and, negatively, A cannot at the same time be A and not A . This maxim, instead of being a true law of thought, is nothing but the law of abstract understanding.”

ยิ่งด้วยเกาทัณฑ์ ครั้นมาพิจารณาตึงถึงมังกร ข้าพเจ้า ไม่เข้าใจว่าเหตุใดมังกรจึงอาจเห็นบินอยู่ในห้วงอากาศ ปล่อยให้สายลม ลอยละล่องไปกับเมฆได้ มังกร นั้นไม่มีใครจะจับอยู่ บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นมีเพียงท่าน เหลาจื้อเท่านั้น จึงอาจเปรียบได้กับมังกรแห่งฟากฟ้า” (พจนานุกรมจีน, 2533 : 18)

เมื่อเปรียบเหล่าจื้อเป็นมังกร คัมภีร์เหล่าจื้อ ก็เปรียบเสมือนดังคัมภีร์มังกร มังกรนั้นไม่มีใคร จับอยู่ฉันใด คัมภีร์มังกรก็ย่อมไม่มีใครจับอยู่ฉันนั้น กระนั้นก็ดีถ้าไม่ลองจับดู เราก็ไม่มีวันที่จะรู้ว่าจับ อยู่หรือไม่อยู่นั้นเป็นฉันใด เปรียบเสมือนการจับปลา ไหล ถึงแม้จะจับไม่อยู่ อย่างน้อยที่สุดก็สามารถ บอกคนอื่นได้ว่าวิธีที่เราใช้จับนั้น ไม่สามารถจับ ปลาไหลให้อยู่ได้

คงจะไม่เป็นการกล่าวเกินเลยหากจะบอกว่า คัมภีร์เหล่าจื้อนั้นหยิบยกตอนไหนมาพิจารณาก็ สามารถเป็นปัญหาให้ถกเถียงกันได้เสมอ เรื่องของ คู่แย้งหรือคู่ตรงข้าม (Opposites) ก็เป็นเรื่องหนึ่ง ที่มีผู้หยิบยกขึ้นมาพิจารณาบ่อยๆ เรื่องดังกล่าว เคยมีผู้เสนอแนวทางไว้อย่างน้อย 5 ทฤษฎี ทุก ทฤษฎีต่างก็ล้วนแล้วแต่มีหลักฐานสนับสนุนจาก คัมภีร์เต๋า ทฤษฎีเหล่านั้นอาจสรุปย่อๆ ได้ดังนี้ (Lau, 1958 : 344-348)

1. ศาสตราจารย์ Feng Yu-Lan ได้เสนอ ทรรศนะว่า พัฒนาการ (development) และความ เสื่อม (decline) ก่อให้เกิดกระบวนการที่เป็นวัฏจักร เมื่อสิ่งๆ หนึ่งพัฒนาไปถึงจุดสูงสุด มันก็จะเปลี่ยน ไปในทิศทางที่ตรงข้าม นั่นก็คือความเสื่อม และ

เมื่อมันเสื่อมไปจนถึงจุดต่ำสุดมันก็จะเปลี่ยนไปใน ทิศทางตรงข้าม นั่นก็คือพัฒนาการ กระบวนการ ที่เป็นวัฏจักรแบบนี้จะดำเนินไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

2. ดร. Yang Jung-Kuo และ Yang K'uan ได้เสนอทรรศนะคล้ายๆ กันว่า ในการขัดแย้งกัน ระหว่างคู่ตรงข้าม ฝ่ายที่ต่ำกว่าจะชนะหรือมีแนว โน้มที่จะชนะฝ่ายที่สูงกว่า ยกตัวอย่าง เช่น สิ่ง ที่อ่อนจะชนะสิ่งที่แข็ง ผู้ที่อ่อนจะชนะผู้ที่แข็ง

3. ดร. Hu Shih ได้ให้ทรรศนะว่า คู่ตรงข้าม ต้องอิงอาศัยหรือขึ้นอยู่กับกัน (interdependent) นั่นก็คือ ไม่สามารถมีสิ่งที่ดีโดยปราศจากสิ่งที่ เลว ไม่สามารถมีสิ่งที่น่าเกลียดโดยปราศจากสิ่งที่ สวยงาม

4. ทฤษฎีที่สี่ถือว่าการขัดแย้งกัน วิธี แห่งสวรรค์ย่อมเข้าข้างคนดี

5. ทฤษฎีที่ห้าถือว่า สิ่งที่สูงกว่าย่อมเริ่ม จากสิ่งที่ต่ำกว่าเสมอ และกระบวนการพัฒนาเป็น ไปแบบที่ละน้อย

ผู้เขียนเห็นด้วยกับ ดีซีเลา ที่บอกว่า ใน การอ่านคัมภีร์เต๋านั้นสิ่งหนึ่งที่เราพึงตระหนักไว้ ตลอดเวลา คือ สิ่งที่คุณเหมือนว่าขัดแย้งกันในภาษา (Lau : 355) นั่นก็คือ เราจะพบเสมอๆ ว่า สิ่งที่คุณ เหมือนว่าเป็น แต่จริงๆ แล้วไม่ได้เป็น และสิ่งที่ดู เหมือนว่าไม่เป็น แต่จริงๆ แล้วเป็น แต่ไม่เห็น ด้วยที่เลาทอนความคิดของเหล่าจื้อให้เหลือทฤษฎี ที่สำคัญที่สุดเพียงทฤษฎีเดียว เลากล่าวว่า

“ทฤษฎีที่ถือว่าจริงที่สุดของเหล่าจื้อก็คือ การให้คุณ ค่ากับสิ่งที่อ่อนและการคงมั่นในสิ่งที่อ่อน...เพราะ

ฉะนั้น เราจะไม่มีแนวโน้มว่าจะเลยเถิดผิดพลาด ถ้าหากเรายึดถือสิ่งนี้เป็นทฤษฎีที่สำคัญที่สุดในคัมภีร์เหลาจื๊อ ถ้าหากการแปลความหมายของทฤษฎีอื่นใดก็ตาม ในหนังสือเล่มนี้ไปกันไม่ได้กับทฤษฎีอันนี้ เราย่อมมีโอกาสที่จะฉงนใจว่าการแปลความหมายอันนั้นถูกต้องจริงหรือ” (Lau : 349)¹⁷

ผลจากการลดทอนดังกล่าว นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า ทฤษฎีทั้ง 5 ข้างบนนี้ ทฤษฎีใดที่ไปกันไม่ได้กับเกณฑ์นี้ก็ถือว่าเท็จ ผู้เขียนคิดว่าเลาผิดพลาดอย่างมหันต์ที่พยายามลดทฤษฎีเกี่ยวกับคู่แย้งลงให้เหลือเพียงทฤษฎีเดียว ตามแบบฉบับของลัทธิลดทอนนิยม(reductionism) ผู้เขียนคิดว่าวิธีการเช่นนี้ นอกจากไม่ฉลาดแล้วยังไร้ประสิทธิภาพอีกด้วย เพราะวิธีการเช่นนี้ไม่สามารถใช้ “จับมังกร” ได้ อย่างมากก็ได้แค่เกล็ดของมัน ผู้เขียนไม่ปรารถนาจะเถียงกับเลาโดยละเอียด ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างเพียงอย่างเดียว เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าเลาผิดพลาดอย่างไร หนึ่งในทฤษฎีที่เลาโจมตีคือทฤษฎีของศาสตราจารย์ Feng Yu-lan ที่ว่าพัฒนาการและความเสื่อมก่อให้เกิดกระบวนการที่เป็นวัฏจักร เลาโต้แย้งว่ากระบวนการของการ

เปลี่ยนแปลงไม่จำเป็นต้องเป็นวัฏจักร กล่าวคือเมื่อสิ่ง ๆ หนึ่งพัฒนาไปจนถึงจุดสูงสุด มันจำเป็นต้องเสื่อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เมื่อสิ่ง ๆ หนึ่งเสื่อมลงจนถึงจุดต่ำสุด มันไม่จำเป็นต้องพัฒนาไปสู่จุดที่สูงกว่า เลากล่าวว่า

“ข้าพเจ้าคิดว่าทั้งหมดที่เรามีสิทธิ์ที่จะกล่าวก็คือว่าตาม (ความคิดของ)เหลาจื๊อ เมื่อสิ่ง ๆ หนึ่งพัฒนาไปถึงจุดสูงสุด มันจะถอยกลับอย่างจำเป็นและเริ่มต้นเสื่อมลง แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าเมื่อสิ่ง ๆ หนึ่งอยู่ที่หรือถึงจุดต่ำสุด มันจำเป็นต้องพัฒนาไปสู่จุดที่สูงกว่า” (Lau : 353)¹⁸

เลาผิดพลาดตรงที่ไม่ระมัดระวังในการวิเคราะห์ กล่าวคือไม่รู้จักแยกประเด็นในการนำเสนอความคิด การอ้างอิงถึงเหลาจื๊อหรือคัมภีร์เต๋าย่อมไม่เพียงพอที่จะทำให้ความคิดของเขา “ขลัง” หรือ “ถูกต้อง” ขึ้นมาได้ เพราะคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิงก็เหมือนกับคัมภีร์ไบเบิลในแง่ที่ว่า แม้จะกล่าวถึงในสิ่งที่ตรงข้ามกันก็สามารถอ้างคัมภีร์ดังกล่าวได้เสมอ ยกตัวอย่างเช่น อยากจะฆ่าคนก็อ้างคัมภีร์ไบเบิลได้ อยากจะไว้ชีวิตคนก็อ้างคัมภีร์ไบเบิลได้ เช่นเดียวกัน สิ่งทีเลาวิเคราะห์ข้างบนนี้จะถูกเมื่อ

¹⁷ ถอดจากภาษาอังกฤษว่า “The best authenticated theory attributed to Lao Tzu is valuing the soft and abiding by the soft... We would, therefore, be unlikely to go far wrong if we take this as the most important view in Lao Tzu. If an interpretation of any other theory in the book is incompatible with this, we shall have occasion to wonder if this interpretation can be right.”

¹⁸ ถอดมาจากภาษาอังกฤษว่า “I think that all we are entitled to say is that, according to Lao Tzu, when a thing develops to the higher limit, it will necessarily reverse and begin to decline, but it is not stated that when a thing is at, or reaches, the lower limit, it will necessarily develop all the way to the higher limit.”

นำไปใช้กับกระบวนการทางสังคม แต่จะผิดเมื่อนำไปใช้กับกระบวนการทางธรรมชาติ กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น มีเรื่องของ “พฤติกรรมของปัจเจก” เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยจึงแตกต่างจากกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติโดยประเภท ในคัมภีร์เต๋าตอนท้ายบทที่ 25 ได้กล่าวถึงความยิ่งใหญ่ 4 ประเภท ในจักรวาลไว้ว่า

“คนทำตามกฎแห่งดิน

ดินทำตามกฎแห่งฟ้า

ฟ้าทำตามกฎแห่งเต๋า

เต๋าคทำตามตนเอง”¹⁹

ในบรรดาความยิ่งใหญ่ 4 ประเภทในจักรวาลนั้น มีเพียงแต่คนเท่านั้นที่สามารถสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาให้ “สอดคล้อง” หรือ “ขัด” กับกฎธรรมชาติได้ กระบวนการที่มีคนเกี่ยวข้องด้วยจึงย่อมแตกต่างจากกระบวนการที่เป็นธรรมชาติล้วนๆ เมื่อกระบวนการ 2 กระบวนการต่างกันโดยประเภทแล้วเราจะใช้ “สูตรสำเร็จ” เพียงสูตรเดียวมาอธิบายย่อมไม่ได้ นั่นก็คือสิ่งที่เลาได้กระทำในงานของเขา ตัวอย่างที่สนับสนุนแนวความคิดของเลาได้แก่สังคมบางสังคม (ยกเว้นอินเดียและจีน) เมื่อเกิดขึ้นและพัฒนาไปจนถึงจุดสูงสุดแล้วก็ดับไปอย่าง

ชนิดที่ไม่มีวันหวนกลับมาพัฒนาได้อีก ดังเช่นบาบิโลเนีย คาร์เทจโบราณ อียิปต์โบราณ ฯลฯ สูตรสำเร็จของเลายังสามารถนำไปใช้ได้แย้งกับสุขภาพิตของชาวจีนบทหนึ่งที่ว่า “คนเราจะรวยและจนไม่เกิน 7 ชั่วคน” กล่าวคือ คนเราเมื่อร่ำรวยถึงจุดสูงสุดแล้วก็ต้องเสื่อม แต่เมื่อเสื่อมจนถึงที่สุดแล้วไม่จำเป็นต้องกลับมาสู่จุดสูงสุดอีก นอกเสียจากว่า เขาต้องการที่จะพัฒนา ถ้าหากไม่ต้องการแล้ว จนนอยู่อย่างไคร้จะจนนอยู่อย่างนั้นตลอดไป

แต่สูตรสำเร็จของเลา ไม่สามารถนำมาใช้อธิบายกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติได้ เมื่อโลกส่วนใดส่วนหนึ่งยุบลงไปกลายเป็นทะเล อีกส่วนหนึ่งจะต้องโป่งออกเป็นแผ่นดินหรือภูเขา ในขณะที่ภูเขาค่อยๆ เสื่อมสลายทีละเล็กทีละน้อย ทะเลก็ค่อยๆ ดินขึ้นขึ้นทีละน้อยเช่นเดียวกัน ความเสื่อมและการพัฒนาจึงเป็นกระบวนการที่อิงอาศัยกันอย่างจำเป็น เมื่อมีความเสื่อมก็ย่อมมีการพัฒนา เมื่อมีการพัฒนาก็ย่อมมีความเสื่อม

ดังนั้นถ้าอยากจะทำอ่านคัมภีร์มั่งกรให้เข้าใจก็ต้องรู้ว่ามั่งกรกำลังแสดงบทบาทอะไร กล่าวคือในคัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง นั้นมีบริบทหลากหลาย การใช้คำในแต่ละบริบทถึงแม้จะเป็นคำๆ เดียวกันแต่

¹⁹ ถอดจากภาษาอังกฤษ ฉบับของ Richard Wilhelm, *Tao Te Ching*, London : Arkana, 1990, หน้า 38

Man conforms to Earth.

Earth conforms to Heaven.

Heaven conforms to DAO.

DAO conforms to itself.

ใช้ในบริบทต่างกัน ความหมายก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น คำว่า “เต๋า” เป็นต้น ความผิดพลาดในลักษณะนี้ นักปรัชญาตะวันตกถือว่าเป็นหนึ่งในความผิดมหันต์ 5 ประการที่นักปรัชญาทุกคนพึงหลีกเลี่ยง หลักเกณฑ์ 5 ประการ (หรือตั้งที่นักปรัชญาบางคนเรียกว่า 5 วิธี) ที่นักปรัชญาตะวันตกถือเป็น “สรณะ” ว่าจะต้องหลีกเลี่ยงไม่ให้ปรากฏในผลงาน ได้แก่

1. การขัดแย้งตนเอง (self-contradict)
2. การเป็นวัฏจักร (circularity)
3. ความว่างเปล่า (emptiness)
4. การถดถอยไม่รู้จบ (infinite regress)
5. ภาษากำกวม (equivocation)

ที่น่าประหลาดใจก็คือ คัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง บรรจุไว้ซึ่งลักษณะทั้ง 5 ประการอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ถ้าหากเราจะยึดถือเกณฑ์ทั้ง 5 เป็นหลักในการตัดสิน คัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง ก็จัดเป็นคัมภีร์ที่แย่มากที่สุดในโลก ตรงข้ามถ้าหากเรายึดถือคัมภีร์เต๋า เป็นสรณะ เกณฑ์ทั้ง 5 ก็เป็นเกณฑ์ “ระจอก” และไร้ประสิทธิภาพที่สุดเพราะไม่สามารถใช้จับมัจกรได้ มัจกรกลับยอมรับลักษณะทั้ง 5 มาไว้ในอ้อมกอดด้วยความชื่นชม

ดังนั้น ในการอ่านคัมภีร์เต๋า นอกจากจะตระหนักถึงบริบทแล้ว เรายังต้องตระหนักถึงเรื่องภาษากำกวมอีกด้วย ทำไมเหลาจื๋อจึงใช้ภาษากำกวม นี่ก็เป็นปัญหาใหญ่ปัญหาหนึ่งที่ตอบไม่ได้

ง่าย ๆ ภาษากำกวมอาจจะเป็นข้อจำกัดของตัวภาษาเองในการอธิบายความเป็นจริง หรืออาจจะ เป็นเพราะเหลาจื๋อตั้งใจให้มันกำกวม ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของตนเนื่องจาก “อึด” บรรดาผู้ปกครองไว้มาก ดร.สุวรรณ กกล่าวว่า

“ภาษาอันคลุมเครือไม่แน่นอน คำเตือนอันเป็นปริศนาต่าง ๆ การไม่เจาะจงตัวบุคคลและสถานที่ ล้วนแต่เป็นวิธีการอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตรอดในสังคมอันเสื่อมทรามทั้งสิ้น” (สุวรรณ สถาอนันท์, 2533 : 46)

เมื่อคำว่า “เต๋า” กำกวม คำว่า “ตรรกวิทยาของเต๋า” ก็ย่อมกำกวมตามไปด้วย เพื่อมองเห็นบริบทของการใช้คำว่าเต๋า เราอาจจะวิเคราะห์ตามกระบวนการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้²⁰

(1.) กระบวนการแบบเหนือธรรมชาติ (transcendental process)

คัมภีร์เต๋า เต๋อ จิง กิติ คัมภีร์ขงจื๊อ กิติ ต่างก็ปรากฏว่ามีการใช้คำว่า “มรรควิธีแห่งสวรรค์” (Way of Heaven) แต่การกล่าวถึงมรรควิธีแห่งสวรรค์ของทั้งสองท่านนั้น เป็นการกล่าวถึงเพียงไม่กี่แห่ง และไม่ได้ให้เนื้อหาอะไรไว้เลย ถือได้ว่ามรรควิธีแห่งสวรรค์เป็นปริศนาแห่งปริศนาที่ทำให้ชาวเราทั้งหลาย “ปวดหัว”

(2.) กระบวนการทางกายภาพ (physical process)

มรรควิธีแห่งธรรมชาติ (way of nature) เป็นกระบวนการทางกายภาพของคู่แย้งที่ดำเนิน

²⁰ ในที่นี้จะวิเคราะห์แต่ละกระบวนการเพียงสังเขป ไม่สามารถจะวิเคราะห์อย่างละเอียดลุ่มลึกได้ เพราะจะทำให้บทความเรื่องนี้ยาวเกินไป

ไปเป็นวัฏจักรอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในธรรมชาตินั้นอ่อน (หยิน) ย่อมชนะแข็ง (หยาง) เสมอ ในธรรมชาติ ไม่มีอะไรอ่อนไปกว่าน้ำ แต่น้ำสามารถเอาชนะสิ่งที่แข็งกว่าได้เสมอ

(3.) กระบวนการทางชีวสังคม (biosocial process)

อาจแบ่งออกได้เป็น 2 แนว คือ มรรควิธีแห่งการปกครอง (way of government) สำหรับผู้ปกครองซึ่งก็ต้องอาศัยความอ่อนแบบน้ำในการปกครอง กล่าวคือ ปกครองโดยการไม่กระทำ (non-action) ส่วนมรรควิธีแห่งชีวิต (way of life) เป็นวิถีสำหรับคนทั่วไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การรักษาตัวรอด (self-preservation) และการมีชีวิตที่ยืนยาว (long life) มรรควิธีแห่งชีวิตก็ตั้งอยู่บนความอ่อนแบบน้ำ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่หลักสองประการ คือ 1) รู้ว่าจะหยุดตรงไหน และ 2) รู้ว่าจะพอใจเมื่อไร กล่าวโดยสรุปก็คือ ผู้ที่ฉลาดและทำตัวเหมือนน้ำย่อมเอาตัวรอดได้เสมอ

(4.) กระบวนการเชิงแบบแผน (Conventional process)

มรรควิธีแห่งการใช้ภาษาและเหตุผลตลอดจนจารีตทุกรูปแบบ ล้วนได้รับการคัดค้านจากทั้งเหลาจื้อและจวงจื้อ เหลาจื้อถือว่าถ้อยคำที่เกี่ยวข้อง

กับคุณค่าทั้งหมด เช่น “ดี” “เลว” “สวย” “น่าเกลียด” “มีศีลธรรม” “ไร้ศีลธรรม” ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นคำเชิงสัมพัทธ์เช่นเดียวกับคำว่า “เล็ก” “ใหญ่” “ชาย” “ขวา” ฯลฯ เหลาจื้อถือว่าการให้รางวัลคนดีและลงโทษคนชั่วไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง วิธีแก้ปัญหาก็ที่ถูกต้องคือต้องขจัดถ้อยคำสัมพัทธ์ให้หมดสิ้นไป เมื่อคนไม่รู้จักแยกแยะว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนสวย ก็ไม่เกิดความปรารถนาอยากจะได้ เมื่อไม่มีความปรารถนาอยากจะได้ก็ย่อมไม่มีอาชญากรรม

เราจะเห็นได้ว่าคัมภีร์เหลาจื้อปฏิเสธตรรกวิทยาเชิงแบบแผน เพราะตรรกวิทยาเชิงแบบแผนตลอดจนระบบเชิงแบบแผน (formal systems) อื่น ๆ ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นความพร้อมใจ (Convention)²¹ ตรรกวิทยาที่เต๋ายึดถือเป็นตรรกวิทยาเชิงมรรควิธีแบบธรรมชาติ ซึ่งอาจจะใช้รูปของตรรกวิทยาสัญลักษณ์ ดังนี้

$$A \equiv \sim A \text{ (อ่านว่า } A \text{ ถ้าและเพียงแต่ถ้า } \sim A \text{)}$$

ความหมายของมันก็คือ A เป็นเงื่อนไขจำเป็นและเพียงพอ (necessary and sufficient condition) สำหรับ $\sim A$ เพื่อมองเห็นรูปลักษณะของมันได้ชัดเจนและง่ายกว่านี้ เราสามารถแทนที่รูปสัญลักษณ์ข้างบนด้วยสูตร “Material Equiva-

21 ไพรตระวัง อย่าสับสนการใช้คำว่า “Convention” กับ “arbitrary” เมื่อสิ่งที่เป็น “arbitrary” กลายเป็น “Convention” ขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นตรรกวิทยา ภาษา หรือ คณิตศาสตร์ มันจะมี “ภาวะอิสระ” (autonomy) ทันที จะกลับไปเป็น “arbitrary” อีกไม่ได้ เพราะฉะนั้นคำกล่าวที่ว่า “ก่อนพูดเราเป็นนายเหนือคำพูดของเรา แต่เมื่อพูดออกไปแล้ว คำพูดของเรากลายเป็นนายเหนือเรา” จึงเป็นคำกล่าวที่ถูกต้อง

lence” ดังนี้

$$(A \supset \sim A) \cdot (\sim A \supset A)^{22}$$

(อ่านว่า ถ้า A ก็ $\sim A$ และถ้า $\sim A$ ก็ A)

ตรรกวิทยาของเต๋า “ชน” กับตรรกวิทยาของอริสโตเติลอย่างแรง และเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับตรรกวิทยาของเฮเกลดู ก็จะพบว่าถึงแม้จะเป็นตรรกวิทยาเชิงเนื้อหาเหมือนกัน แต่ตรรกวิทยาของเต๋าก็แตกต่างจากตรรกวิทยาของเฮเกลอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ในขณะที่เฮเกลเชื่อมั่นในเหตุผล เต๋ากลับปฏิเสธเหตุผลอย่างสิ้นเชิง เฮเกลถือว่าเหตุผลเป็นอันเดียวกันกับความเป็นจริง เต๋ากลับมองว่าเหตุผลเป็นตัวการทำให้คนห่างไกลจากมรรควิธี

2. ตรรกวิทยาของเฮเกลเป็นวิวัฒนาการหรือกระบวนการพลวัตที่เป็นแบบรูปกรวย วิภาษวิธีนำไปสู่ความสมบูรณ์สูงสุด แต่ตรรกวิทยาของเต๋าเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฏจักร การเปลี่ยนแปลงเป็นไปในรูปของการหมุนเวียนกลับไปกลับมา

3. ตรรกวิทยาของเฮเกลมีลักษณะยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (anthropocentric) แต่ของ

เต๋าไม่ใช่ เฮเกลถือว่าในบรรดา “the wholes” ทั้งหมด รัฐเป็นความเป็นจริงสูงสุดเพราะประกอบด้วยส่วนที่มีชีวิตและมีเหตุผล ส่วนที่มีชีวิตและมีเหตุผลสูงสุดของรัฐก็คือมนุษย์ เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้รัฐกลายเป็น “ทั้งหมด” ที่มีความจริงสูงสุด แต่ตรรกวิทยาเต๋ามีศูนย์กลางอยู่ที่เต๋า ไม่ใช่มนุษย์ เพราะเต๋าดำเนินไปด้วยตนเอง

6. ตรรกวิทยาพุทธ

บัดนี้ก็มาถึงตรรกวิทยาพุทธ ถึงจะพิจารณาเป็นอันดับสุดท้าย แต่ไม่ได้หมายความว่าสำคัญน้อยที่สุด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าในอินเดียนั้นตรรกวิทยานายะเกิดขึ้นก่อน และแผ่อิทธิพลไปทั่ว แต่ไม่ได้หมายความว่าตรรกวิทยาพุทธไม่มีอะไรเป็นของตนเอง Stcherbatsky กล่าวว่

“สำนักนายะมีตรรกวิทยาที่พัฒนาแล้วในตอนเช้าพุทธเริ่มแสดงความสนอกสนใจในปัญหาของตรรกวิทยา... แต่ตรรกวิทยาของพราหมณ์ เป็นเชิงแบบแผนและสร้างอยู่บนรากฐานของสัญนิยมชาวพุทธในเวลานั้นเป็นนักจิตนิยมเชิงวิจารณ์ และความสนใจในตรรกวิทยาของพวกเขาไม่ได้เป็นเชิงแบบแผน

²² เนื่องจากกระบวนการทางกายภาพแตกต่างจากกระบวนการทางชีวสังคมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นรูปตรรกวิทยาสัญลักษณ์ของตรรกวิทยาเชิงมรรควิธีแบบชีวสังคมจึงซับซ้อนขึ้นอีกด้วย “Modal logic” ดังนี้

A # พัฒนาการ

$\sim A$ # ความเสื่อม

$$\square (A \supset \sim A) \cdot \diamond (\sim A \supset A)$$

(อ่านว่า ถ้า A ก็จำเป็นต้อง $\sim A$ และถ้า $\sim A$ ก็เป็นไปได้ว่า A)

แต่เป็นเชิงปรัชญา นั่นคือเชิงญาณวิทยา การปฏิรูป
ตรรกวิทยาจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ การปฏิรูปทำได้
สำเร็จโดย Dignaga.” (Stcherbatsky : 26-27)²³

ตรรกวิทยาพุทธมีอยู่ 2 วิธีการ คือ 1) วิธี
แห่งการคล้อยตาม (Method of Agreement) และ
2) วิธีแห่งความแตกต่าง (Method of Difference)
วิธีแห่งการคล้อยตามมีลักษณะดังนี้

(ข้ออ้างเอก) ผลผลิตทั้งหมดเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง

(ตัวอย่าง) ดั่งเช่นตุ่ม

(ข้ออ้างโท) ปากกาเป็นผลผลิต

(ข้อสรุป) ปากกาเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง

วิธีแห่งความแตกต่าง

(ข้ออ้างเอก) สิ่งที่เป็นนิรันดร ถูกรู้ว่าไม่ได้เป็นผล
ผลิต

(ตัวอย่าง) ดั่งเช่น อวกาศ

(ข้ออ้างโท) แต่ปากกาเป็นผลผลิต

(ข้อสรุป) ปากกาเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง

ผู้เขียนคิดว่า ตรรกวิทยาพุทธตามแนวข้าง
บนไม่ได้แตกต่างจากตรรกวิทยานैयाยะโดยประเภท
เพราะต่างก็รวมนิรันดร์-อุปนัยเข้าไว้ด้วยกันเหมือน
กัน แต่ตรรกวิทยาพุทธไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่นี้
เมื่อนำเอาตรรกวิทยาดังกล่าวไปรวมเข้ากับคำ
สอนของพระพุทธเจ้าเรื่องปฏิจจสมุปบาท มันก็จะ
กลายเป็นตรรกวิทยาอุปนัยนิรันดร์เชิงวัฏจักรขึ้น

มาทันที คำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องปฏิจจสมุป-
บาทเป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเกิด
การดำเนินไป และการดับไปของชีวิต รวมถึงการ
เกิด-การดับแห่งทุกข์ด้วย ในกระบวนการนี้สิ่งทั้ง
หลายจะเกิดขึ้น เป็นอยู่และดับลงไปในลักษณะ
แห่งความสัมพันธ์กันเป็นห่วงโซ่ เป็นเหตุเป็น
ปัจจัยแก่กันและกันในรูปของวงจร (วัฏจักร) สิ่ง
ทั้งหลายเป็นเพียงส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มาประชุม
กันเข้า ตัวตนแท้จริงของสิ่งทั้งหลายไม่มี เมื่อ
แยกส่วนต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเข้านั้นออกไปหมด
ก็จะไม่พบตัวตนของสิ่งเหล่านั้นเหลืออยู่(เดือน ค่ำดี,
2534 : 82-88) ยกตัวอย่างเช่น น้ำ เมื่อเราแยก
ไฮโดรเจนและออกซิเจนออกไปก็จะไม่มีตัวตนของ
“ความเป็นน้ำ” เหลืออยู่เลย ปฏิจจสมุปบาทใน
ฐานะเป็นเหตุ-ปัจจัยแก่กันและกันมี 12 องค์
ประกอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อมีเกิดก็ย่อมมีดับ
และเมื่อมีดับก็ย่อมมีเกิดวนเวียนเรื่อยไปเป็นวัฏจักร
ตรรกวิทยาพุทธในเชิงปฏิจจสมุปบาท จึงอาจ
แสดงได้ด้วยรูปแบบง่าย ๆ เช่นเดียวกับตรรกวิทยา
ของเต๋า ดังนี้

A # การเกิดขึ้น

~A # การดับไป

$(A \supset \sim A) \cdot (\sim A \supset A)$

คำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องปฏิจจสมุป-

²³ ถอดมาจากภาษาอังกฤษว่า “The school of Nyaya had already a developed logic when the Buddhists began to manifest a keen interest in logical problems...but...the brahmanical logic was formal and built up on a foundation of naive realism. The Buddhists at that time became critical idealists and their interest in logic was not formal, but philosophic, i.e., epistemological. A reform of logic became indispensable. It was achieved by Dignaga.”

บาท มี “ศักยภาพ” เพียงพอที่จะก่อให้เกิด วิทยาศาสตร์(แบบสมัยใหม่) แต่ก็เป็นที่น่าเสียดาย ที่ในอินเดียไม่มีใครมองเห็นหรือมองข้ามจุดนี้ ไป วิทยาศาสตร์จึงไม่มีโอกาสได้ถือกำเนิดขึ้นใน อินเดีย การที่มีนักคิดชาวไทยบางคนอ้างว่า พุทธ ศาสนาเป็น “รากฐาน” ของวิทยาศาสตร์ จึงเป็น คำกล่าวอ้างที่ “โมเม” และ “ตู่เอา” เพราะอันที่จริง แล้ว ในเรื่องของวิทยาศาสตร์นั้น โลกเป็นหนี้บุญ คุณชาวตะวันตกไม่ใช่ชาวตะวันออก Dr. Jayasuriya กล่าวว่

“อันที่จริงมันเป็นเรื่องน่าเศร้าในประวัติศาสตร์ของ ความรู้ ที่คำสอนอันลึกซึ้งอันนี้ (ปรัชญาสมุปบาท) ของพระพุทธองค์รอดพ้นไปจากสายตาของนักคิด ของโลก” (Jayasuriya, 1988 : 122)²⁴

7. บทสรุป

ผู้เขียนได้กล่าวไว้แต่ต้นแล้วว่าตรรกวิทยา

เป็นเครื่องมือที่ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ เครื่องมือ จะมีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์ ก็อยู่ที่วัตถุประสงค์ ของผู้ใช้ เพื่อที่จะมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ตรรกวิทยาแต่ละระบบต่างกันอย่างไ้ ผู้เขียนขอ สรุป เป็นแผนผังดังนี้

ตรรกวิทยาของอริสโตเติล = แบบแผน

ตรรกวิทยาของเฮเกิล = เนื้อหา + วิภาษ

ตรรกวิทยาของเต๋า = เนื้อหา + วัฏจักร

ตรรกวิทยาของพุทธ = แบบแผน + เนื้อหา + วัฏจักร

ตรรกวิทยาทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นวิธีคิดที่แตก

ต่างกัน ถ้าจะถามว่าตรรกวิทยาเหล่านี้มีประโยชน์ ไหม ก็ตอบได้ว่ามีประโยชน์แน่นอน แต่ถ้าหาก ถามต่ออีกว่ามีประโยชน์อย่างไร นั่นคือการบ้าน สำหรับผู้อ่านทุกท่านที่จะต้องหาคำตอบกันเอง เพราะภาระในการเปรียบเทียบของผู้เขียนสิ้นสุด ลงแต่เพียงเท่านี้ ที่เหลือย่อมขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณ ของท่านเอง

²⁴ ถอดมาจากภาษาอังกฤษว่า “It is indeed a tragic circumstance in the history of knowledge, that this profound contribution of the Buddha lay hidden from the thinkers of the world.”

U S S N A U K S U

1. กীরติ บุญเจือ, *ตรรกวิทยาทั่วไป*, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, พิมพ์ครั้งที่ 10, 2534
2. ชัชชัย คุ่มทวีพร, *ตรรกวิทยา*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534
3. เตือน คำดี, *พุทธปรัชญา*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2534
4. พจนา จันทรสันติ, *วิถีแห่งเต๋า*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, พิมพ์ครั้งที่ 10, 2533
5. สุนทร ณ รังษี, *ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530
6. สุวรรณมา สถาอานันท์, *มนุษย์ทัศน์ในปรัชญาตะวันออก*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533
7. Barker, Stephen F., *The Elements of Logic*, 2th ed., Singapore : McGraw-Hill Book Company, 1989.
8. Brent, Allen, *Philosophical Foundations for the Curriculum*, London : George Allen & Unwin, 1978.
9. Brent, Allen, *Philosophy and Educational Foundations*, London : George Allen & Unwin, 1983.
10. Copi, Irving M., *Introduction to Logic*, 3rd ed., New York : The Macmillan Company, 1968.
11. Hegel, "Encyclopaedia of the Philosophical Sciences," translated by W.Wallace, *Hegel Selections*, edited by Jacob Loewenberg, New York : Charles Scribner's Sons, 1929.
12. Hurley, Patrick J., *A Concise Introduction to Logic*, Belmont : Wadsworth Publishing Company, 1988.
13. Jayasuriya, W.F., *The Psychology & Philosophy of Buddhism*, Malaysia : Malaysia : Buddhist Missionary Society, 3rd reprint, 1988.
14. Lau, D.C., "The Treatment of Opposites in Lao Tzu," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 1958.
15. Mure, G.R.G., *A Study of Hegel's Logic*, Oxford : Clarendon Press, 1950.
16. Putnam, Hilary, *Philosophy of Logic*, London : George Allen & Unwin Ltd., 1971.
17. Reese, William L., *Dictionary of Philosophy and Religion*, Sussex : Harvester Press, 1980.
18. Stace, W.T., *A Critical History of Greek Philosophy*, แปลโดยปรีชา ช้างขวัญยืน, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2514.
19. Stcherbatsky, F. Th., *Buddhist Logic*, New York : Dover Publications, Inc., 1962.
20. Wilhelm, Richard, *Tao Te Ching*, London : Arkana, 1990
21. Wolfram, Sybil, *Philosophical Logic*, London : Routledge, 1989.